

Oportunistlik ja plahvatusohtlik allegooria?

Operett „Orpheus põrgus” Estonia laval

Jacques Offenbachi operett „Orpheus põrgus”. Hector Crémieux’ ja Ludovic Halévy libreto. Libreto tõlge eesti k: Triin Sinissaar, laulutekstide tõlge: Peeter Volkonski. Muusikajuht: [Arvo Volmer](#). Dirigendid: Kaspar Mänd ja Jaan Ots. Lavastaja: Liis Kolle. Dekoratsioonikunstnik: Jaagup Roomet. Kostüümikunstnik: Reili Evert. Valguskunstnik: Rene Liivamägi. Koreograaf: Dmitri Harchenko. Näitejuht: Helgi Sallo. Osades: Orpheus, muusikaõpetaja — Oliver Kuusik või Heldur Harry Põlda, Eurydike, tema naine — Elina Nechayeva või Kristel Pärtna, Aristaios/Pluto, allilma jumal — Reigo Tamm või Mati Turi, Avalik Arvamus — Juuli Lill või Anna-Liisa Pillak, Cupido, vigurivänt armastusejumal — Varol Mändmets, Kadri Nirgi või Janne Ševtšenko, Venus, armastuse jumalanna — Helen Lokuta või Karis Trass, Diana, viljakuse ja jahi jumalanna — Kadri Kõrvek või Heli Veskus, Jupiter, peajumal — Rauno Elp või Tamar Nugis, Mercurius, kaubandus- ja kasujumal — Aare Kodasma või René Soom, Juno, peajumalanna, Jupiteri abikaasa — Triin Ella või Aule Urb, Styx, Pluto teener — Mart Madiste või Mehis Tiits, Minerva, tarkuse ja kunstnike kaitsja — Merit Kraav või Maria Leppoja, Mars, sõjajumal — Tambet Kikas või Mart Laur, Bacchus, viljakuse ja veinijumal — Tiit Kaljund või Priit Kruusement. [RO Estonia mimansid, tantsijad, koor ja orkester](#). Esietendus 30. IX 2022 [Rahvusooperis Estonia](#).

Liis Kolle lavastajatööde arv 2022. aastal on muljetavaldav. Meenuvad Theatrumis lavale toodud, Tatjana Kozlova-Johannesega koostöös valminud „söövitab.tuhk” (Eesti muusika päevad), Richard Wagneri „Tristan ja Isolde”, Tõnis Kaumanni „Kaubamaja” (mõlemad teatris Vanemuine) ning lõpuks Jacques Offenbachi „Orpheus põrgus” ([Rahvusooperis Estonia](#)). Kõik need lavastused on olnud eriilmelised. Kui „söövitab.tuhk” ja „Tristan ja Isolde” on olnud väljendusvahendite poolest pigem minimalistlikud, siis „Kaubamaja” ja „Orpheus põrgus” pigem lopsakad ja külluslikud.

Kolle lavastuslik käekiri pole lihtsasti kirjeldatav. Seetõttu on ehk põhjendatud opereti „Orpheus põrgus” vaatlemine laiemas

Teater.Muusika.K...

41,42,43,44,45,46,47

Teater Vanemuine
Rahvusooper Estonia
Arvo Volmer
Teater

kontekstis, et näha lavastuslikku dünaamikat, mis on Kolle lavastuses pakutud lahendusteni viinud. Heliteatri teoses „söövitab.tuhk” on põhirõhk staatikal ja aegluubis liikumisel. Lavastus peegeldab muusika lineaarset ülesehitust ja selle napid väljendusvahendid haakuvad muusika õhkõrnade viidetega ooperižanrile. Nagu olen kirjutanud¹, on „söövitab.tuhk” justkui ajast välja tõstetud lavateos, mis tegelikkuses on juba toimunud (või hakkab toimuma tulevikus) ja laval kehtestatakse ainult sellest välja kasvavate afektide ajatu konfiguratsioon.

Ooperi „Tristan ja Isolde” lavastus näib mõneti lõivu maksvat Wieland Wagneri minimalistlikele tõlgendustele ja sellest lähtuvale traditsioonile. Visuaalse plaani ja muusika ühendamise iseloomulik viis lõi seoseid ka Lars von Trieri filmiga „Melanhoolia”. Aga erinevalt mõlemast eelmainitust ei lähe Kolle modernistlikult ja kompromissitult lõpuni, vaid hakkab lavastuse kulgedes tooma sisse realistlikke või lausa olustikulisi elemente. Samas ei tajunud ma mainitud lavastuslikus otsuses kontseptuaalset püüdu tuua lavastus Olümposelt alla lihtsurelike maailma ning muuta Tristan ja Isolde sümbolfiguuridest luust ja lihast inimesteks. Wagneri ooper liigub ju tegelikult vastupidises, Tristanilt ja Isoldelt kui polaarsusi tähistavatelt punktidelt neid ühendava „ja” suunas, milles tegelaste antagonistlikkus end lõpuks tühistab.

Kaumanni „Kaubamajas”, millest olen samuti juba teisel kirjutanud², tegeleb Kolle peaaegu ainult praktiliste vormiprobleemidega. Lavastus näib laenavat oma struktuuri muusikalt, sellel võrdlemisi truult sabas sörkides, ja peamiseks küsimuseks tundub olevat Tartu Sadamateatri piiratud lavaruumi tööle panemine. See õnnestub mõnikord rohkem ja mõnikord vähem (näiteks minu jaoks hakkas ühel hetkel justkui omapäi jäetud koor laval liigselt domineerima), kuid tegelasi kehastavad artistid näisid end lavastuses pigem hästi tundvat ning sõltuvalt varasemast kogemusest ja rolli sobivusest tegid mitu meeldejäädavat ülesastumist.

Kirjutades lavastusest „Orpheus põrgus” olen aga pisut nõutu. Omalaadne oportunistlik, lihtsalt teose pakutavaid olukordi ära kasutatav hoiak, mis andis endast ebalevalt märku juba „Tristani ja Isolde” lavastuse teises pooles ja omandas suurema kaalu „Kaubamajas”, näib siin olevat muutunud absoluutseks.

Oportunism, kui seda mõista positiivsemalt, avatusena erinevatele võimalustele, pole ju iseenesest halb, sest ka kinnisideedest haaratud ja patroneeriv hoiak lavastatava tüki suhtes muutub ruttu tüütuks. Aga isegi üliavatud ja kõikelubav lähenemine peaks andma mõista, missugusel üldisemal eesmärgil, kui otsene lavaline efekt või mõju kõrvale jätta, midagi tehakse.

Selle lavastuse probleem pole mõistetavus, sest kõik, mida lavastaja teeb, on arusaadav. Probleemiks on suhestumine. Mitte miski ei näi olevat läbi viidud kontseptuaalselt. Reegleid ei rikuta. Veelgi enam, neid polegi võimalik rikkuda, sest lavastusliku hoiakuna neid ei kehtestatagi. Ma ei oota, et lavastaja igas etenduses mingi hästipakendatud ja autonoomse sõnumi edastaks, aga ma tahaksin kohtuda inimesega. Samas pole ma kindel, et ma Kolle selles lavastuses ära tunnen. On rida vaimukaid leide ja lahendusi, aga mitte (püsivat) vaatepunkti.

Või siiski? Lavastuse kõige meeldejäävam osa on visuaal, seda moodustavad komponendid, nagu dekoratsioonid (Jaagup Roomet), kostüümid (Reili Evert) ja valgus (Rene Liivamägi). Mõneti kordab lavastuse „Orpheus põrgus” visuaal ka 2022. aastal Rahvusooperis Estonia esietendunud Wolfgang Amadeus Mozarti „Võlulöödi» stsenograafiat, kuid on veelgi toretsem ja kullakarvalisem. Erinev on aga ühiskondlik-poliitiline kontekst, milles need kaks lavastust välja toodi — enne ja pärast Venemaa invasiooni Ukrainasse. Sõda Ukrainas on ühiskondlikult niivõrd tugev marker, et kehtestab end tõlgendusliku kontekstina isegi siis, kui lavastuse autorid pole seda nõnda otseselt mõelnud. Ootusi ühiskondlikele viidetele tugevdab ka operett kui žanr, mis lavastamisel lausa nõuab enese seostamist piirkondlikult aktuaalsete temadega. Sõnalisi vihjeid, mis mõnikord avalduvad libreto ulatusliku ümbertöötamisena, on selles lavastuses žanri konteksti arvestades isegi vähe. Ja võib-olla on see hea, eriti kui mõelda, et sedalaadi katsed on meie operetimaastikul olnud pigem edutud, et mitte öelda piinlikud.

Visuaalist saab aga selle lavastuse geograafiline marker ja see võimaldab teha seoses sisuga üllatavaid järeldusi. Teatavasti pöörab Offenbachi „Orpheus põrgus” antiikmüüdi pea peale ja näitab, et see, mida tuntakse Orpheuse loona, on avaliku

arvamuse jaoks loodud spinn. Visuaal näib aga lavastusega suhestuvat nii, nagu oleks avalikule arvamusele adresseeritud lugu tõde. Teose näiliselt positiivsed tegelased — Orpheus ja Eurydike, aga ka neid justkui abistav Olümpos — on seostatud peamiselt selliste värvidega nagu kollane (kuldne) ja sinine (Ukraina lipu värvid), neile näiliselt vastanduv allilm ja seda valitsev Pluto aga valge, sinise ja punasega (Venemaa lipu värvid). Kui eeldada, et „Orpheus põrgus” kehastab kunstiliselt kõige muu kõrval ka tänapäeva geopoliitilist reaalsust, moodustub viimasest lavastuse põhjal alternatiivne, mõni ütleks ehk ka, et vandenõuteoreetiline pilt. Orpheus ja Eurydike kui Lääne- ja Ida-Ukraina ei taha olla tegelikult koos. Pärast Eurydike röövimist Pluto poolt, mis on allegooriliselt mõistetav kui Venemaa sissetung Ida-Ukrainasse, läheb Orpheus Olümposelt ehk Euroopa Liidult abi paluma, kuid seda ainult ukraina rahvusmustriga tanu, muhu seelikut ja põlle ning kuulivesti kandva sooneutraalse (habemega naine? / seelikuga mees?) Avaliku Arvamuse survele. Olümpos ei lase end Orpheuse võltstraagikast eriti petta, kuid nõustub Orpheust „aitama”, sest loodab sellest vaheldust üksluiseks kiskunud elule, mis on väiksemad jumalad igavusest peajumal Jupiteri vastu mässama ajanud (Euroopa Liidu sisepeinged).

Lisaks on ka peajumal Jupiteril tekkinud huvi Eurydike vastu, keda ta sooviks Plutolt üle lüüa (Euroopa ja USA majandushuvid Ukrainas?). Jupiter mõistab Plutot täiesti, sest Pluto on käitunud nii, nagu ka peajumal ise käituks, kui selleks ainult võimalus avaneks. Sellest tuleneb, et Pluto ja allilm (Venemaa) ei kujuta endast selles lavastuses Olümpose (Euroopa Liidu, Euro-Atlandi bloki) antipoodi kui viimast tasakaalustavat jõudu, vaid pelgalt kohta, kus jumalad end väsitava avaliku arvamuse eest varjavad ja välja puhkavad. Pluto esindab avalikkuse jaoks Olümpose kontrollitud opositsiooni, kuid mängib tegelikult sedasama mängu, mida Olümposki — Euroopa Liidu ja Venemaa selline suhe põhjendaks näiteks Euroopa Liidu teljeriikide letargiat Ukraina abistamisel. Oma suhtelise nõrkuse tõttu ei pea Pluto avalikust arvamusest nii palju hoolima kui Olümpose asukad ja see on ainus põhjus, miks allilm selle lavastuse „avalikus ruumis” üldse negatiivset poolust esindab.

Oleks huvitav teada, kas sellise sõnumi edastamine oli tegijate

teadlik valik või osutusid nad enda teadmata ühiskondliku paranoia tööriistadeks. Veelgi kahtlustavamaks minnes võiks küsida, kas lavastuse näivalt juhuslikud valikud olid strateegia, et ka kavatsetu tunduks süütult juhuslik. Teisisõnu, kas lavastuslik oportunism pidigi varjama lavastuse plahvatuslikku sõnumit? Ma pole kindel, kas lavastuse autorid sellele küsimusele tegelikult vastata oskavad.

Jäi mulje, et ka artistid ei saanud päris hästi aru, kuhu nad paisatud olid. Igaüks proovis ellu jääda erineval moel, lähtuvalt eelnevast lavakogemusest ja võimest laval iseseisvalt erinevate olukordadega toime tulla. Mõnikord oli kasu publikut üllatavatest oskustest. Näiteks võlus Orpheust kehastava Heldur Harry Põlda nõudliku viulipartii esitamine ja loomulik lavaline olek. Sama rolli kehastav Oliver Kuusik suutis end aga osavalt jagada laulu ja kõnedialoogide vahel. Kristel Pärtna Eurydike tõusis esile eelkõige vokaalselt. Teades aga, kuidas erinevad lavastajad on suutnud Elina Nechayeva (selles lavastuses samuti Eurydike rollis) mängima panna, oodanuks hea vokaalse soorituse kõrval ka orgaanilisemat rollilahendust. Näis, et kõige rohkem kannataski just lavastuse sõnaline pool, sest mingil, mulle arusaamatul põhjusel ei pääsenud meie kahe väga hea koomikuandega tenori Reigo Tamme ja Mati Turi (mõlemad kehastasid Plutot) lavaline sarm maksvusele. Ootamatul kombel jättis kõige operetilikuma mulje hoopis Mart Madiste kehastatud Pluto teener John Styx. Mehis Tiits samas rollis jäi pisut kahvatumaks ja tema domineerivalt lüüriline hoiak ei haakunud lavastuse üldise vaimuga.

Artistidest võiks kõnelda ju veel, kuid mul on tunne, et kriitika nende aadressil poleks seda lavastust arvestades kõige õiglasem. Pidades silmas, et näitlejakoolitus mängib meie vokaalartistide hariduses võrdlemisi tagasihoidlikku rolli, osutub lavastuslik töö konkreetse tüki kontekstis seda olulisemaks. Kui näitlejahaaridus on õhuke, paistab lavaline ebakindlus paraku kohe silma. Võib-olla saanuks ebakindlust maandada misanastseenide veelgi selgema ja põhjendatuma struktureerimise kaudu. Ma ei usu, et sedalaadi tööd tehti vähe, aga võib-olla oleks see pidanud olema konkreetsem. Tuleb loota, et operetil „Orpheus põrgus” on potentsiaali küpseda Rahvusoperi Estonia üheks heas mõttes kummalisimaks ja

mõtlemapanevaimaks lavastuseks.

Viited:

1 Kerri Kotta 2023. On Estonian New Music at the Beginning of the Third Decade of the 21st Century. — Music in Estonia.

Tallinn: Eesti Muusika Infokeskus.

2 Kerri Kotta 2022. Üks lõbus düstoopia. — Teater. Muusika.

Kino, nr 11.

Jacques Offenbachi operett „Orpheus põrgus”, RO Estonia, 2022. Jumalate pidu Olümposel: ees keskel peajumal Jupiter - Tamar Nugis, temast paremal Diana - Heli Veskus, paremalt 1. Pluto - Reigo Tamm, 2. Orpheus - Heldur Harry Põlda, vasakult 1. Avalik Arvamus - Juuli Lill, 5. Juno, Jupiteri abikaasa - Aule Urb jt. Stseen Olümposel: jumalad protestivad läilaks muutunud ambroosia ja nektari ning Olümposel valitseva üldise igavuse vastu. Avalik Arvamus - Annaliisa Pillak. Orpheus - Oliver Kuusik. Eurydike - Elina Nechayeva. John Styx - Mart Madiste ja Pluto - Reigo Tamm. Siim Vahurifotod

KERRI KOTTA